

Mariana ŞLAPAC

Membu corespondent al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, doctor habilitat în studiul artelor, cercetător principal, Centrul de Cetări Filologice „E. Coşeriu”, Universitatea de Stat din Moldova, proiectul științific 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii oraşelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*. Domeniile de preocupare: istoria și teoria arhitecturii, istoria urbanismului, istoria și teoria artelor plastice, istoria științei, heraldica, epigrafica. Cărți publicate: *Cetățile bastionare din Moldova (sfârșitul secolului al XVII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea)*. Chișinău: ARC, 2016; *Castelologia comparată. Arhitectura de apărare a Țării Moldovei între Occident și Orient*. Chișinău: ARC, 2020 ș.a.

Alla CEASTINA

Doctor în studiul artelor, cercetător științific coordonator, Centrul de Cetări Filologice „E. Coşeriu”, Universitatea de Stat din Moldova, proiectul științific 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii oraşelor Republicii Moldova prin intermediul artelor și mitopoeticii*. Domenii de interes științific: arhitectură, istorie. Cărți publicate: *Архитекторы Бессарабии (первая половина XIX века)*, Chișinău: Garomont Studio, 2018.

SISTEMUL DE ALIMENTARE CU APĂ A ORAȘULUI CHIȘINĂU ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

La Chișinău este cunoscută, de mai multă vreme, principala sursă de apă potabilă – Fântâna Albișoara sau Fântâna (numită și „Fontan” în secolul al XIX-lea), aflată pe malul râului Bâc la poalele dâmbului încălecat de cea mai veche biserică a urbei – biserica Măzărache (Fig. 1). Chișinăuenii luau apa cu căldări sau o cumpărau de la cărăuși care o transportau în butoaie (Fig. 2). Dar, din moment ce alimentarea cu apă nu era organizată în mod centralizat, orașenii se confruntau adesea cu lipsa de apă. De obicei, acest lucru se întâmpla în timpul ploilor sau ninsorilor, când drumurile deveneau impracticabile sau când bazinul de apă se înfunda. O asemenea situație era folosită de cărăuși pentru a ridica prețul la apă: pentru un butoi plin ei cereau o rublă sau chiar mai mult. Cărăușii se bucurau de anumite privilegii, dar când locuitorii

urbei se plâneau autorităților că a crescut prețul la apă, ei erau lipsiți periodic de aceste privilegii. „În 1858, de exemplu, au înaintat Dumei o petiție colectivă, în care, numindu-se «păzitori permanenți ai orașului împotriva primejdiilor», au cerut, în calitate de compensare pentru munca lor, restituirea acelor privilegii pe care le-au avut mai înainte...” [1, p. 180].

În 1843, la Chișinău pe lângă sursa principală de apă, mai existau două fântâni, „dintre care una privată, iar în întregul oraș și în suburbiile sale se găseau numeroase fântâni, care aparțineau, de cele mai multe ori, persoanelor fizice. În aceste fântâni, apa se afla la o adâncime de la două până la 10 stânjani (1 stânjani = 2,14 m – n.a.). Începând cu anii '30, Duma orașenească, dorind să paralizaze dominația particulară a cărăușilor, a început să sape fântâni

Fig. 1. Vechea Fântână a Chișinăului, 1899 (foto P. Kondrațki).

în diferite părți ale orașului. S-au păstrat informații că în 1837 au fost construite 12 fântâni în Piața Catedralei, iar în toate celelalte – nu mai puțin de una. În anul 1843 erau 215 fântâni” [1, p. 181].

În 1828, Duma orășenească a creat o comisie specială pentru inspectarea sursei principale de apă și aducerea acesteia în ordine. În raportul

comisiei se menționa că Fântâna a ajuns într-o stare foarte degradată: „Din acest izvor apa se ia pentru consum, tot aici se spală rufele, oamenii se spală, iar vitele se adapă” [1, p. 181]. Comisia a considerat că este necesară amenajarea mai multor bazine căptușite cu piatră, aparte pentru băut, spălat ș.a. La începutul anului 1829, din Odesa, a fost invitat un meșter fântânar, cetățean

Fig. 2. Un cărauș din Chișinău, 1899 (foto P. Kondrațki).

Fig. 3. Arhitectul Alexandru Bernardazzi.

turc, originar din Constantinopol, Ioan Suyolci. În sarcina fântânarului a intrat amenajarea mai multor construcții auxiliare pe lângă principala sursă de apă a Chișinăului, pentru care au fost alocate peste 12077 de ruble. Însă această sumă nu a fost suficientă. După ce Duma orașenească a apelat la contele Voronțov, au fost primite încă 3000 ruble. Ulterior, în colecția de donații deschisă pentru finalizarea Fântânii, au ajuns încă 1039 de ruble și 90 de copeici, dar numai după alocarea a peste 7000 de ruble, cinci ani mai târziu, în 1834, toate construcțiile Fântânii au fost complet finalizate.

Totuși, gura principalei surse de apă era poluată în mod constant. Chișinăuenii depuneau plângeri la Duma orașenească și de fiecare dată șeful poliției trebuia să ia măsuri corespunzătoare. Reparațiile anuale necesitau sume considerabile. „Trebuie de menționat în mod aparte că partea grafică a documentației de proiect a obiectului (desenele tehnice: planuri, fațade, secțiuni) nu a fost identificată, deși au fost întreprinse căutări speciale pe termen lung pentru a identifica tocmai această componentă cea mai importantă a documentației de proiect, ca o dovadă inginerescă și tehnică (și arhitecturală) proiectată corespunzător” [2, p. 33]. La 19 octombrie 1861, Comisia de construcții și drumuri din Basarabia a apelat la arhitectul-șef al orașului Alexandru Bernardazzi (Fig. 3) ca „să predea Dumei un calcul exact al cheltuielilor necesare pentru realizarea unei nivelări corespun-

zătoare a fundului râului Bâc pentru includerea în lista de cheltuieli ale orașului pentru viitorul an 1862” [3]. Acest subiect a fost discutat cu administrația Basarabiei și Comisia de construcții și drumuri din Basarabia. Se cerea eliberarea de fonduri pentru săparea unui canal de scurgere în vederea protejării Fântânii orașenești de inundații [4].

În 1862 a fost pusă problema construcției unui sistem de alimentare cu apă a Chișinăului. Guvernatorul Basarabiei a cerut Dumei să acorde atenție „stării foarte nesatisfăcătoare de alimentare cu apă a orașului și și-a exprimat opinia că instalarea unui sistem de alimentare cu apă va scuti locuitorii de lipsa apei, va reduce semnificativ costul acesteia și, în plus, va asigura orașul cu suficientă apă în caz de incendii” [1, p. 182]. În sarcina inginerului locotenent-colonelul Ludwig Fortini a fost pusă informarea referitor la prețurile instrumentelor, mașinilor și tuturor dispozitivelor necesare pentru construcția unei stații de alimentare cu apă. Având în vedere faptul că era nevoie de o sumă impunătoare de bani, guvernatorul Basarabiei a promis că va rezolva problema împrumutului. Comisia de construcții a propus Dumei orașenești să convoace o ședință la care să-i invite pe inginerul Fortini și arhitectul orașului Bernardazzi, precum și pe alți specialiști în domeniu. În noua comisie au fost incluși trei arhitecți, patru funcționari și zece negustori. La început, a fost planificată crearea unui sistem de alimentare cu apă nu de la Fântână, ci în zona Văii Buiucanilor, săpând acolo două fântâni. Pentru acest lucru Duma orașenească a alocat 1000 ruble. Sondajele au fost făcute de arhitectul Bernardazzi. Se știe că la 27 februarie 1863 arhitectul a informat Duma că la Buiucani, în grădina lui Balș, a fost găsit un izvor și s-a săpat o fântână, dar numărul de căldări cu apă (1400 de căldări pe zi) era foarte ne semnificativ pentru a satisface nevoile orașului, deoarece consumul zilnic de apă depășea 100000 de căldări [1, p. 182-183]. Din păcate, această problemă importantă nu a fost soluționată la timpul convenit. De fiecare dată, când Bernardazzi împreună cu membrii comisiei apelau la Duma orașenească, întrebând

despre progresul proiectului sus-menționat, răspunsurile erau negative. Și numai în 1892, la 30 de ani de la apariția primului proiect, problema în cauză a fost rezolvată.

Amintim că încă în 1869 arhitectul Bernardazzi a consemnat că „principalele motive pentru o stare atât de nesatisfăcătoare a Fântânilor sunt digurile morilor și spălătoriile de lână de pe râul Bâc, aruncarea de către locuitori a apelor uzate și a băligarului în râu... Toate aceste substanțe sunt transportate de pâraie în albie, evacuate de diguri în Fântână și contribuie la poluarea acesteia” [1, p. 183]. La 7 noiembrie 1869, Duma orășenească a stabilit o funcție specială de supraveghetor al fântânilor, numindu-l pe Dobromirov. În același an s-au început noi lucrări la construcția unui bazin de beton sub supravegherea meșterului francez Marcel Sourroubille. „Bazinul construit avea 29 de stânjeni lungime, 18 arșini (1 arșin = 0,71 m – n.a.) lățime și un arșin înălțime și a fost divizat prin pereții despărțitori în patru compartimente. Grosimea stratului de beton a fost de 5 *verșok*-uri (1 *verșok* = 4,45 cm – n.a.)” [1, p. 183]. Însă aceste construcții, ca și structurile ulterioare, nu au îmbunătățit prea mult situația Fântânei – ea se polua, iar găurile se înfundau cu nămol și nisip care ajungea aici în permanență.

În 1871, inginerul Von Eltz a propus amenajarea unui sistem de alimentare cu apă la Chișinău în următoarele condiții: „apa se ia din Fântână, dar în cazul în care consumul de apă depășește consumul de 200000 de căldări pe zi, antreprenorul caută izvoare suplimentare din cont propriu; durata concesiunii este de 50 de ani; orasul folosește apa gratis pentru stingerea incendiilor și pentru două fântâni; de la locuitori se iau pentru apă 50 de copeici pentru 100 de căldări cu un consum zilnic de 60000 de căldări. Această taxă se reduce la 25 de copeici pe zi sau în locul unei astfel de reduceri orașului i se oferă posibilitatea participării la veniturile aduse din funcționarea sistemului de alimentare cu apă” [5, p. 1-2]. Concomitent cu Von Eltz, propuneri proprii au fost prezentate Dumei de inginerii Șevțov, Foss, Mets și Kogan. Însă printr-un vot majoritar de 24 „pro” și 18 „contra” problema

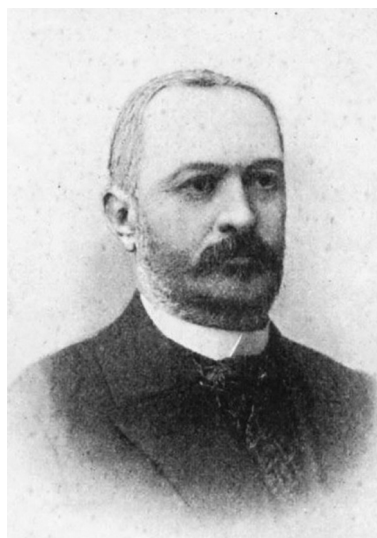

Fig. 4. Primarul Carol Schmidt.

alimentării cu apă a rămas deschisă, întrucât mai mulți membri considerau că soluțiile propuse erau foarte costisitoare pentru oraș. Cu toate acestea, în noiembrie 1872, Duma a anunțat că dacă există doritori de a lua în concesiune sistemul de alimentare cu apă, aceștia trebuie să prezinte toate actele până în martie 1873. La licitație au participat cinci antreprenori. Cel mai atractiv proiect pentru oraș a fost propus de antreprenorul Durasov [5, p. 2]. Totodată, antreprenorul trebuia să construiască un depozit și să execute lucrări de nivelare a terenului urban din cont propriu. Durasov a apelat la o firmă engleză, care, după recalcularea costului lucrărilor, a schimbat condițiile, însă Duma orășenească nu a căzut de acord. În cele din urmă, în 1876, antreprenorul a fost nevoit să renunțe la proiectul său de concesiune. După un astfel de fiasco, în următorii cinci ani, problema construcției unei rețele de alimentare cu apă nu a mai fost discutată. Și doar în 1881, inginerii Altuhov și Sitenko au venit cu noi propuneri pentru a rezolva problema în cauză folosind apa din Fântână. Era necesară o concesiune de 50 de ani și 45000 de căldări de apă pentru consum zilnic cu o plată de 30 de copeici pentru 100 de căldări cu o micșorare treptată a plății până la 18 copeici cu o creștere a consumului de până la 120000 de căldări pe zi. Însă nici aceste propuneri nu au fost acceptate, „deoarece orașul nu a îndrăznit să-și asume din nou o garanție, considerând-o

ca afacere riscantă pentru oraș și spunând, în plus, că «este păcat să vinzi apă» [5, p. 3].

Totuși grație eforturilor primarului Carol Schmidt (Fig. 4), problema alimentării cu apă a orașului Chișinău a rămas una prioritară. La începutul anilor 1880, probe de apă din Fântână au fost trimise la Odesa profesorului Bronislav Verigo, care a confirmat rigiditatea și caracterul antiigienic al acesteia și nu a recomandat-o pentru consum permanent din cauza excesului de substanțe organice nocive. Alte avize privind calitatea apei din sursa principală au fost depuse la sfârșitul lunii octombrie 1881 la comisia medicală din Chișinău, care, după numeroase discuții, a constatat în unanimitate că apa din Fântână este nepotrivită pentru noul sistem de alimentare cu apă a orașului. La invitația Dumei, profesorul Ivan Sințov din Odesa a realizat cercetări geologice la Chișinău. Au fost confirmate de asemenea proprietățile nocive ale apei din Fântână. Profesorul Sințov a găsit noi fântâni arteziene, care, în opinia sa, puteau nu numai să înlocuiască Fântâna, dar și să îmbunătățească într-o oarecare măsură calitatea apei. De asemenea, nu departe de Fântână, la marginea satului Râșcani, pe moșia lui Purcello, a fost descoperit un izvor de apă curată, care putea fi conectat la Fântână pentru a obține apă de înaltă calitate pentru consumul orașenilor. În același an a fost creată din nou o comisie referitoare la construcția unui sistem de alimentare cu apă. „Devizele și proiectul elaborat de asistentul arhitectului orașului au fost criticate la Filiala Odesa a Societății Tehnice Imperiale. Lucrul s-a încetinit, continuând să fie permanent în câmpul de vedere al Dumei. După numeroase discuții despre metodele de construcție, am ajuns la concluzia că alimentarea cu apă este o afacere profitabilă și nu trebuie dată pe mâini private. Decizia de a lucra fără intermediari a fost o chestiune de principiu. Ori de câte ori a fost posibil, Schmidt a încercat să evite concesiile și a apelat la ele în cazuri extreme, doar când casieria orașului «a suferit de goluri cronice» [6, p. 108]. În 1882, Duma orașenească a pus în sarcina asistentului arhitectului orașului, Stefanovici, întocmirea proiectului și devizului de cheltuieli privind

sistemul de alimentare cu apă. Și deja în martie 1883 proiectul a fost discutat la ședința Dumei. Costul construcției era de 150000 de ruble. S-a propus modernizarea acesteia, folosind presiunea apei din conducte, dar fără turnuri de apă și rezervoare. Și nu pe toată lungimea – doar nouă străzi ale orașului ar fi fost asigurate cu apă, având zece gherete demontabile în diferite locuri. Filiala Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse a criticat acest proiect, recomandând „construcția unui sistem de alimentare cu apă cu rezervoare de rezervă situate pe un loc înalt, deoarece un astfel de sistem asigură mai bine funcționarea corectă a sistemului de alimentare cu apă” [5, p. 5]. Pe un anumit timp, construcția sistemului de alimentare cu apă a fost din nou suspendată.

La 1 martie 1887, primarul Chișinăului, Carol Schmidt, a raportat Filialei Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse că „Duma orașului Chișinău a pus problema creării unui sistem de alimentare cu apă... În prezent, orașul nostru este alimentat cu apă dintr-o sursă, pe care o numim Fântână. Această sursă a fost exploatată încă din anii '20 conform planurilor care s-au pierdut și nu au fost modificate de atunci” [2, p. 33]. Ulterior, a fost elaborat un proiect de inginerul local Leapunov, șeful secției Chișinău a Căilor Ferate de Sud-Vest. Proiectul avea la bază Fântâna ca unică sursă principală de apă. În martie 1890, la Filiala Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse a fost creată o comisie specială, care a ajuns la concluzia că „pentru orașul Chișinău, cel mai potrivit din punctul de vedere al simplității și economiei ar fi un sistem de alimentare cu apă prin turnuri de apă situate în raioanele orașului care îl împart într-un număr cunoscut de așa-numitele „centuri de presiune”..., adică cu alte cuvinte sunt suficiente două turnuri de apă, conectate la conductele de injecție de la pompe și având conducte separate de rezervorul superior pentru părțile mai înalte ale orașului și de cel inferior pentru părțile mai joase ale acestuia. În același timp, turnul inferior ar trebui să aibă două niveluri pentru a putea alimenta diferite părți ale orașului, de asemenea două centuri de presiune [5, p. 14-15]. Turnul superior, cu un singur nivel,

trebuia să fie amplasat „la capătul străzii Galbinskaia (sau Gubernskaia), traversând strada Sadovaia sau în piața aflată mai sus de Școala Reală, iar turnul inferior, cu două niveluri, – la colțul străzilor Kievskaia și Gubernskaia” [5, p. 15]. Comisia a făcut o serie de propuneri pentru îmbunătățirea proiectului lui Leapunov. Concluziile membrilor se refereau atât la părțile tehnice, cât și la cele financiare ale proiectului.

„Suma totală a construcției a fost estimată la 396800 de ruble, în timp ce bugetul mediu anual al orașului a fost de aproximativ 500000 de ruble. În 1890, Chișinăului i s-a permis să emită un împrumut de 6% în valoare de 400000 de ruble pentru construcția unui sistem de alimentare cu apă a cărui rambursare era așteptată în douăzeci și trei de ani și jumătate, cu o plată anuală de 32000 de ruble” [6, p. 108]. După ce a fost identificată sursa finanțării, Schmidt a anunțat la una dintre ședințele Dumei că își va asuma toată povara afacerii. Primarul Chișinăului a ales persoanele răspunzătoare de lucrările de execuție.

La 24 octombrie 1891, administrația Chișinăului a semnat un contract referitor la toate lucrările de construcție a sistemului de alimen-

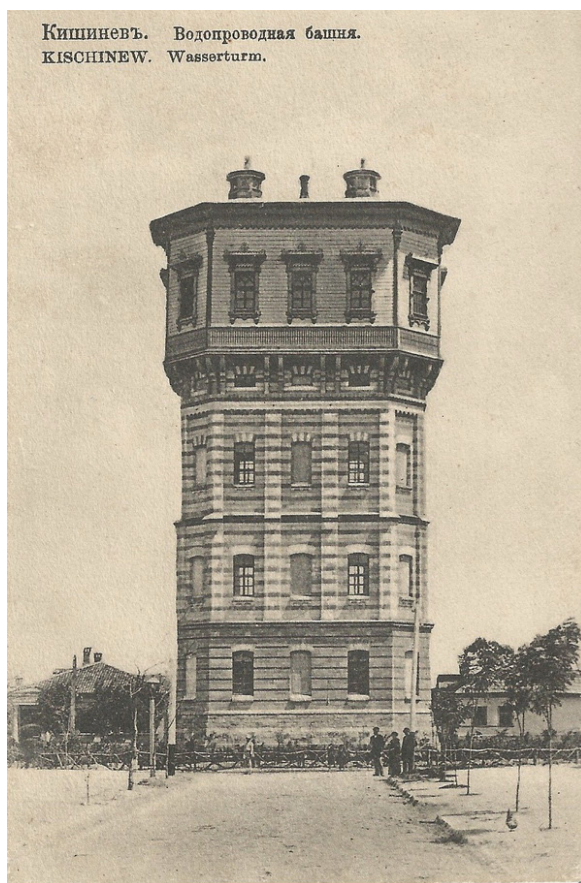

Fig. 5a. Turnul de apă nr. 2, sec. XX, oldchisinau.com.

Fig. 5b. Turnul de apă nr. 2, sec. XX, oldchisinau.com.

tare cu apă cu inginerul englez Edmund Harris [7]. În Arhiva Națională a Republicii Moldova se păstrează un dosar despre lucrările de construcție în anul 1891 [8]. La 25 februarie 1891, comisia pentru construcția sistemului de alimentare cu apă în orașul Chișinău, condusă de președintele Carol Schmidt, a decis să-l invite pe inginerul Dimitri Diatkov pe un termen de trei ani – din 1891 până în 1894, a cărui sarcină era „executarea, în calitate de inginer-șef al orașului, a tuturor lucrărilor referitoare la sistemul de alimentare cu apă, întocmirea calculelor necesare și a desenelor cu copii” [9]. Ca bază, a fost luat proiectul inginerului N. Leapunov [10]. Nota explicativă a fost semnată de C. Schmidt. Aici erau descrise în detaliu toate etapele construcției, începând cu prezentarea resurselor de apă ale orașului Chișinău, care nu era bună de băut, astfel că locuitorii urbei „folosesc apa din fântâni și din așa-zisa Fântână a orașului, care este o fântână mare, boltită” [10]. În nota explicativă se menționa: „Apa din Fântână este potabilă, deși, din cauza durtății sale înalte, ar fi de dorit să fie una mai bună; pe lângă studiul profesorului Verigo pentru folosirea acestei ape în alimentație vorbește faptul utilizării ei timp de mulți ani de către locuitori, fără daune asupra sănătății, sesizabil chiar și de medici (avizul medicilor din Chișinău), și de aceea Fântâna a fost selectată ca sursa de alimentare cu apă la Chișinău, conform proiectului” [11].

Potrivit cercetătorilor, cele două turnuri de apă (castele de apă) situate pe străzile Kupecskaia și Sadovaia au fost zămislite cu contribuția lui Alexandru Bernardazzi [12] (Fig. 5, 6). Acest fapt poate fi confirmat de următoarele: 1. Alexandru Bernardazzi a participat de la început, cu mult înainte de construcția sistemului de alimentare cu apă, la proiectarea acestuia, după cum reiese din documentele sus-menționate. 2. Toate proiectele elaborate pentru construcția acestui sistem au fost supuse examinării și aprobării de Filiala Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse, a cărei membru era și Alexandru Bernardazzi. Maestrul a fost de asemenea „membru al consiliului, președinte al Secției de arhitectură..., tovarășul președintelui comisiei

permanente pentru învățământul tehnic” [13, p. 232-233] al acestei societăți. 3. Și, în final, construcția s-a intensificat și a fost finalizată în timpul tandemul său creativ cu primarul Chișinăului K. Schmidt, pentru care primarul i-a mulțumit arhitectului.

La 3 septembrie 1891, Carol Schmidt a înaintat Secției de Construcții a Direcției Guberniale din Basarabia o serie de desene tehnice referitoare la subiectul în discuție. Totodată, primarul, referindu-se la proiectul aprobat la 19 august 1891 de Duma orașenească, și având în vedere proiectarea sistemului de alimentare cu apă la Chișinău, a solicitat Direcției de Construcții să examineze documentele și să le restituie în scurt timp. Presa basarabeană a scris despre contribuția lui K. Schmidt, care „în intervalul 22 ianuarie – 28 ianuarie, în pofida timpului friguros de iarnă, zilnic de la orele 7 dimineața până la orele 6 ½ seara a fost personal prezent la «Fontan» și a făcut el însuși calcule câte butoaie de apă sunt transportate pe zi de un număr mediu de cărauși și persoane fizice [14]. Dintr-un dosar de arhivă referitor la eliberarea autorizației inginerului E. Harris pentru amenajarea unui depozit pentru dinamită [15] aflăm că în iulie 1892 acest antreprenor, împreună cu M. Ozemblovski, a informat guvernatorul Basarabiei despre faptul că armata Donskaia a trimis „trei kilograme de dinamită și trei sute de pistoane de dinamită pentru aruncarea în aer a unei fântâni prefabricate, aflate în construcție la «Fontan», pentru sistemul de alimentare cu apă a Chișinăului” [16]. La 4 august 1892, conform rezoluției inginerului inferior Kurkovski, inginerilor E. Harris și M. Ozemblovski, li s-a permis să depoziteze dinamita pe terenul deținut de frații Dobromirov.

La 11 decembrie 1892, inginerul Căilor de Comuncare, consilierul Dimitri Diatkov, șeful supravegherii tehnice a construcției sistemului de alimentare cu apă din Chișinău, a raportat despre finalizarea construcției clădirilor și a rețelei de alimentare cu apă, iar „amenajarea tuturor structurilor a fost făcută, în general, corect și în conformitate cu proiectul Filialei Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse și aprobată de

Comitetul Tehnic și de Construcție al Ministerului Afacerilor Interne” [17]. La 12 decembrie 1892, arhitectul-șef al orașului Leopold Scheidewandt, după examinarea noului sistem de alimentare cu apă, a menționat: „Acesta a fost construit cu toate turnurile sale de apă, fântânile prefabricate și o clădire cu mașini conform proiectului” [18]. La 15 decembrie 1892, inginerul gubernial Karl Gasquet a scris mecanicilor guberniali Levinski și Serbov despre finalizarea construcției sistemului de alimentare cu apă. Prima linie de alimentare cu apă a fost pusă în funcțiune la 20 decembrie 1892. Din scrisoarea lui Carol Schmidt adresată la 31 decembrie 1892 lui Alexandru Bernardazzi aflăm următoarele: „Stimate Domn Alexandru Osipovici, Duma orașenească din Chișinău, în amintirea zilei de deschidere a sistemului de alimentare cu apă din Chișinău, care a avut loc la 20 decembrie anul curent, a hotărât să vă aducă, Milostiv Domn, sincere mulțumiri pentru munca depusă în această chestiune...” [19] Documentul citat confirmă încă odată participarea nemijlocită a lui A. Bernardazzi la construcția sistemului de alimentare cu apă din Chișinău. „Finalizarea acestui proiect municipal a fost desemnată

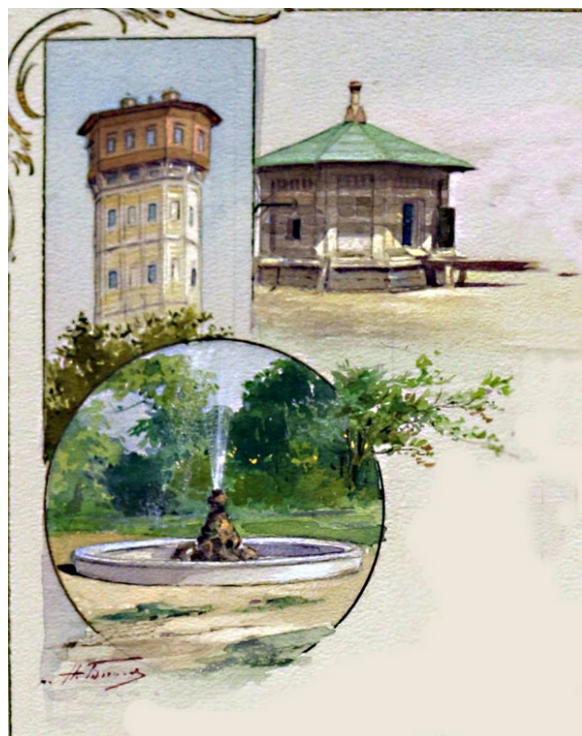

Fig. 6a. Turnul de apă nr. 1, o gheretă de distribuție a apei și un havuz din Chișinău, reprezentate pe o diplomă înmănată în 1897 lui Carol Schmidt.

Fig. 6b. Turnul de apă nr. 1 servind ca foisor de foc în perioada interbelică, oldchisinau.com.

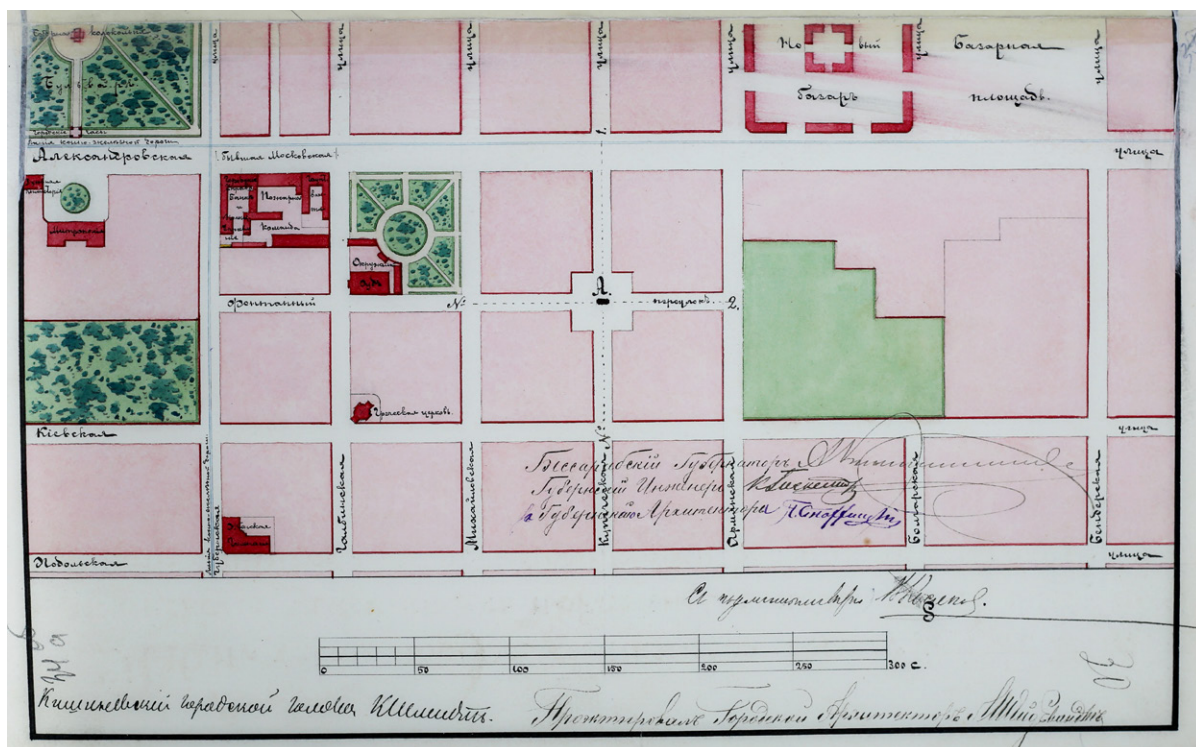

Fig. 7. Planul cartierelor centrale ale orașului Chișinău cu indicarea amplasamentului turnului de apă nr. 2, 1891, ANRM.

drept un eveniment epocal pentru Chișinău și atribuită exclusiv meritului lui Schmidt” [6, p. 108]. În cinstea acestui eveniment, membrii Dumei au avut o cină la clubul Adunării Nobilimii. Și Schmidt, în prima zi de funcționare a sistemului de alimentare cu apă, a alocat câte 500 de ruble pentru trei cantine orașenești cu prânzul gratuit. Sistemul de alimentare cu apă a justificat calculele financiare ale Dumei. În câțiva ani, veniturile din vânzarea apei au acoperit costurile de exploatare, iar apoi au crescut atât de mult încât au început să aducă orașului un profit net [20]. În timpul construcției sistemului de alimentare cu apă, Schmidt a conceput și un plan pentru canalizarea orașului. La indicațiile sale, Harris a examinat în mod privat împrejurimile și pe moșia Munceștilor, în mijlocul câmpului, a găsit un teren potrivit pentru acest scop. Datorită sistemului de alimentare cu apă, starea sanitară și igienică a orașului s-a ameliorat. De asemenea a devenit posibilă plantarea unor noi grădini și parcuri [6, p. 108-109].

Potrivit raportului Dumei orașenești din 9 decembrie 1911 și membrilor comisiei inginerilor I.N. Levandovski și A.H. Hacikianț a fost

prezentată „cantitatea medie de apă înregistrată de contoarele de apă consumate de abonați pe parcursul deceniului 1901–1911, egală cu aproximativ 139000 de căldări pe zi” [21]. Datorită faptului că era nevoie de un dispozitiv de canalizare, legat de extinderea sistemului de alimentare cu apă a orașului, care nu a satisfăcut abonații cu un consum zilnic de apă de 504000 de căldări pentru perioada anului 1911, s-a decis construcția a două fântâni arteziene noi, din care fiecare ar putea produce 7500 de căldări de apă pe oră.

La inițiativa primarului Carol Schmidt au fost construite două turnuri de apă identice: turnul nr. 1, situat la colțul actualelor străzi Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni și Alexei Mateevici, și turnul nr. 2, amplasat la intersecția actualelor străzi Vasile Alecsandri și Veronica Micle, astăzi inexistent. În cele două turnuri erau câte două rezervoare mari pentru apă. Aceste amenajări edilitare, edificate de arhitectul Leopold Sheidewandt cu participarea renumitului arhitect Alexandru Bernardazzi, au pus bazele alimentării centralizate cu apă a orașului, devenind primele furnizoare de apă din Chișinău. Împreună

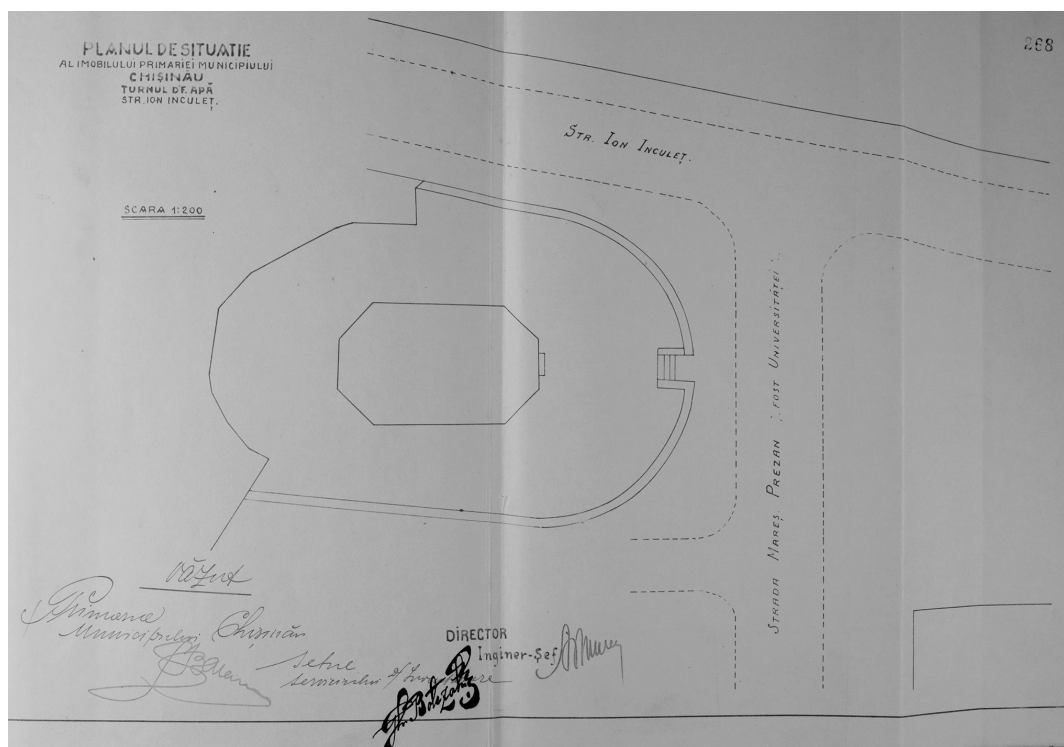

Fig. 8. Planul de situație a turnului de apă nr. 1 în perioada interbelică, ANRM.

cu turnurile de apă gemene au fost construite și primele conducte de apă ale orașului.

În Arhiva Națională a Republicii Moldova este depozitat un set de documente referitoare la cele două castele de apă. „Dosarul despre construcția sistemului de alimentare cu apă în orașul Chișinău” [22], început la 1891 și terminat la 1892, include „Planul cartierelor centrale ale orașului”, semnat de arhitectul-șef al Chișinăului Leopold Scheidewandt ș.a. Releveul arată amplasarea turnului de apă nr. 2, marcat pe desen cu litera „A”, la intersecția străzii Kupeceskaia cu stradela Fontanului (Fig. 7). Turnul este situat într-o piață pătrată cu latura de circa 32 de stânjeni. Pe altă foaie, semnată de primarul C. Schmidt, arhitectul gubernial K. Gasquet, arhitectul-șef al orașului L. Scheidewandt ș.a., sunt înfățișate profilele străzii Kupeceskaia și ale stradelei Fontanului. În același dosar se află „Planul unei părți a orașului Chișinău...”, aprobat la Sankt Petersburg la 31 octombrie 1891 de ministrul Afacerilor Interne, secretarul de stat Durnovo. Pe aceeași foaie este indicat că construcția turnului de apă a fost aprobată de Comitetul Tehnic și de Construcție la 21 octombrie 1891 (Președinte: E. Gilbert, membri:

K. Maevski, D. Sokolov, P. Merkulov, A. Novîki, I. Chiper, A. Niuberg).

Următorul dosar ține de perioada interbelică [23]. „Planul de situație al imobilului Primăriei municipiului Chișinău. Uzina de apă” reprezintă clădirile complexului edilitar situat la colțul străzilor Nicolae Bălcescu și Fântâna Blăduziei. „Planul de situație al imobilului Primăriei municipiului Chișinău. Turnul de apă din str. General Brătianu” arată turnul de apă nr. 2, așezat într-un rond circular la intersecția străzilor General Brătianu și Mihail Eminescu. Un alt relevu reprezintă turnul de apă nr. 1, situat la colțul străzilor Ion Inculeț și Mareș Prezan (fosta str. Universității) (Fig. 8). Toate cele trei desene tehnice sunt semnate de Gh. Botezatu ș.a.

Următorul dosar include câteva documente grafice realizate în anul 1947 de angajații Institutului „Moldavstroiproiect”: inginerul principal Diomin, arhitectul principal Medic, proiectant Melnic ș.a. [24] Aici putem vedea fațadele turnului nr. 2 (Fig. 9, 10). Primele trei niveluri ale obiectivului erau construite din piatră, iar cel de-al patrulea reprezenta inițial o suprastructură din lemn. Dacă în primele trei niveluri se resimte influența arhitecturii bizan-

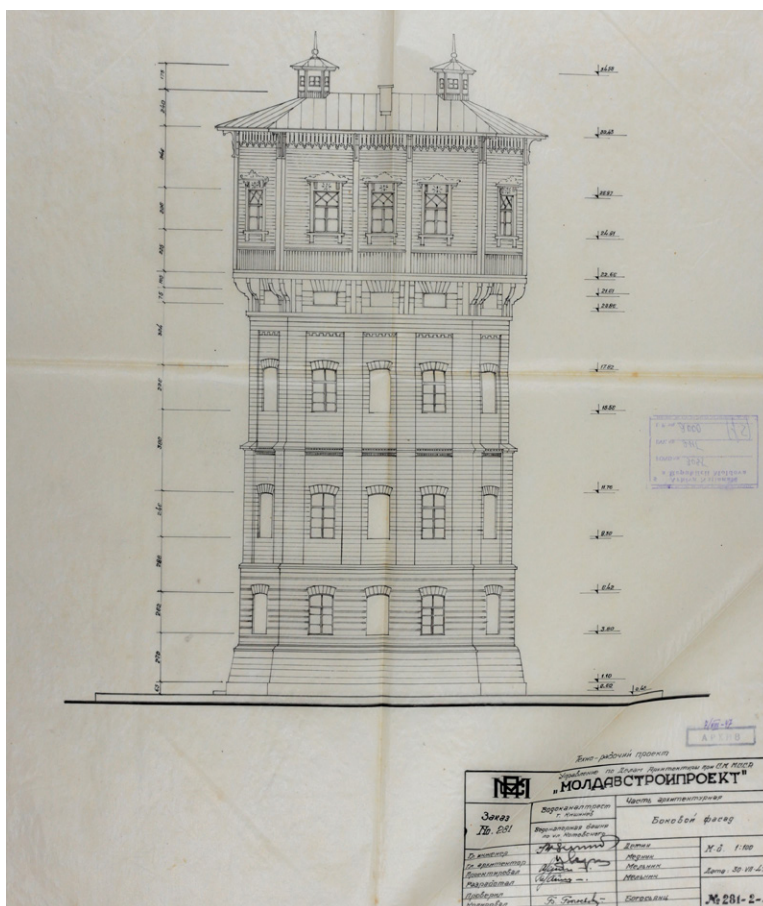

Fig. 9. Fațada principală a turnului de apă nr. 2, 1947, ANRM.

tine (alternarea șirurilor de piatră de calcar de culori mai întunecate și mai deschise, arhivolte din cărămidă, asize de cărămidă, console profilate ș.a.), atunci în cel de-al patrulea nivel se pot vedea elemente ale arhitecturii vechi rusești (ancadramente originale ale ferestrelor, cornișe dantelate, diverse ornamente ș.a.). Aici arhitectul a avut ca model de inspirație atât construcțiile bizantine, cât și locuințele vechi rusești. Aspectul general al turnului se aseamănă într-o măsură oarecare cu cel al culelor balcanice – locuințe fortificate, cu rol de apărare și de veghe, edificate în Bulgaria, Serbia, Albania, România ș.a. în Evul Mediu. Situate în locuri strategice, culele jucau rolul unor puncte de semnalizare a pericolului. Suprastructura din lemn a turnului de apă este acoperită cu o învelitoare în șase ape cu pantă, având două turnulețe-lucarne simetrice de secțiune hexagonală. Din păcate, acest obiectiv nu a supraviețuit până în prezent fiind aruncat în aer în 1963.

Astăzi turnul de apă nr. 1, situat la colțul

actualelor străzi Alexei Mateevici și Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, care asigura odinioară cu apă Chișinăul, este un monument important de arhitectură industrială și sediul Muzeului de Istorie a orașului Chișinău (Fig. 11). Grosimea pereților de coteleț variază de la 2 m la bază până la 0,6 m la etajele superioare. Înălțimea lui până la cornișă este de 22 m. În interiorul turnului s-a păstrat o scară metalică în melc confecționată la uzina lui Serbinov-Sârbu. În timpul reconstrucției de după cutremurul din 1990, când clădirea a fost grav avariata, în interior a fost instalat un ascensor. Din 1892 până în 1940, sediul actual al Muzeului de Istorie a orașului Chișinău a servit drept turn de apă, iar în perioada interbelică a fost folosit ca foisor de foc. Datorită fundației sale stabile, turnul a rezistat la mai multe cutremure.

În 1980, clădirea a fost reconstruită după proiectul arhitectului Robert Kurtz (Fig. 12). Atunci ultimul etaj și-a pierdut învelișul original de lemn fiind reconstruit integral din pia-

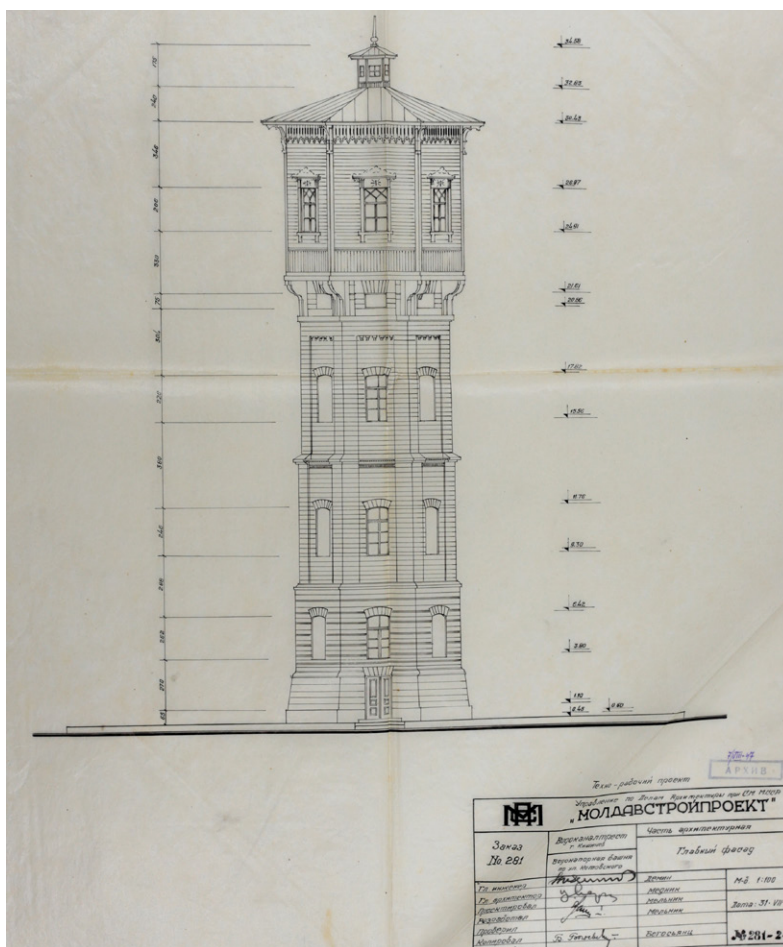

Fig. 10. Fațada laterală a turnului de apă nr. 2, 1947, ANRM.

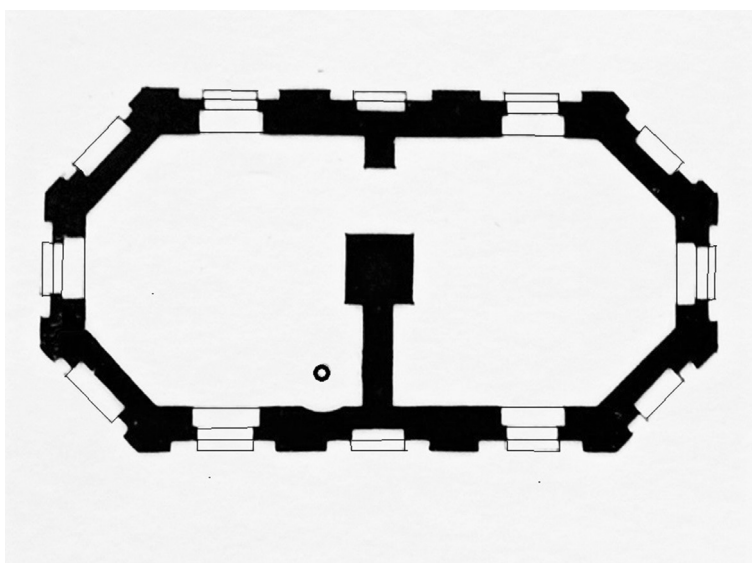

Fig. 11. Planul turnului de apă nr. 1 (după V. Borovski).

tră. Cinci ani mai târziu în turn a fost inaugurat Muzeul orașului.

Terasa de la ultimul nivel al castelului de apă ofera o priveliste minunată – din acest loc

se poate admira panorama Chisinaului. În anul 2011, în jurul turnului au fost instalate opt reflectoare puternice, care își schimbă culoarea la fiecare 10 secunde. O astfel de iluminare a insu-

Fig. 12a. Reconstrucția turnului de apă nr. 1, 1980. Arhitect Robert Kurt.

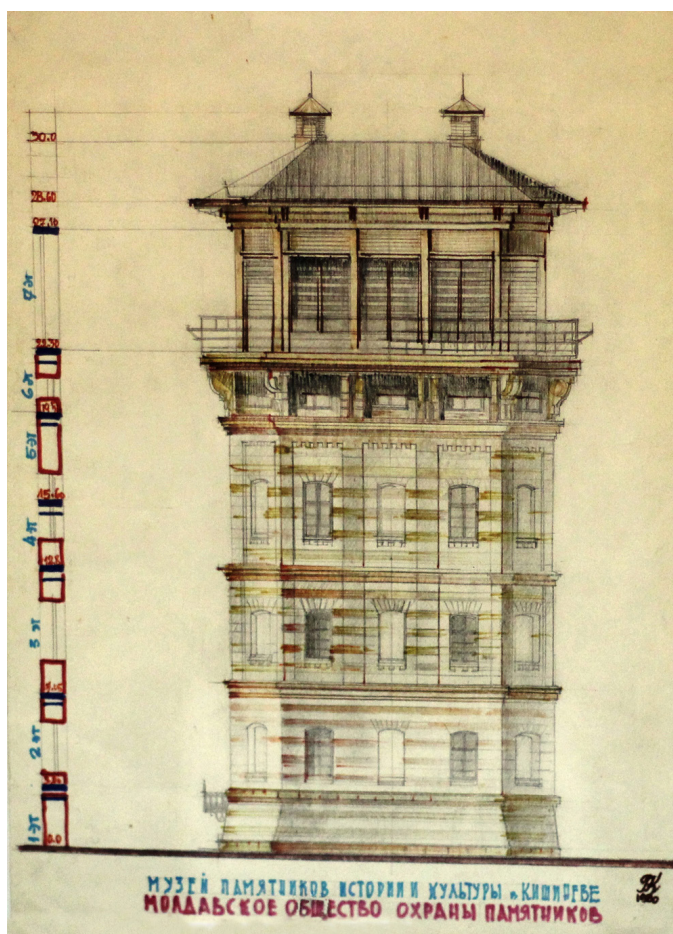

Fig. 12b. Fațada turnului de apă nr. 1 conform proiectului de reconstrucție, oldchisinau.com.

flat o viață nouă vechii construcții, prefăcând-o într-una dintre cele mai frumoase clădiri ale orașului (Fig. 13). După opt ani, când muzeul a fost închis pentru renovare, porțile lui s-au redeschis pe 6 septembrie 2013. Astăzi muzeul dispune de patru săli de expoziție ce prezintă istoria capitalei Republicii Moldova și a turnurilor de apă.

Referințe bibliografice:

1. Юбилейный сборник города Кишинева. 1812–1912. Ч.1. Кишинев, 1912.
2. Коваль, Д. *Водоснабжение города Кишинева в XIX веке. Первое гидротехническое сооружение - городской фонтан*. În: „Identitățile Chișinăului. Ediția a VI-a/ Orașul subteran. Materialele Conferinței Internaționale, 24-25 octombrie 2019”. Coordonatorul seriei Sergiu Musteața. Chișinău, 2020.
3. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 75, inv. 1, d. 1984, f. 2.
4. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 75, inv. 1, d. 1984.
5. *О водопроводе в Кишиневе*. Одесса: Типография А. Шульце, Ланжероновская ул., д. Карузо № 36, 1890.

6. Garusov, O. *Karl Schmidt burgermeister von Chisinau 1877–1903*. Chisinau: Cartier, 2014.
7. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 75, inv. 1, d. 15, f. 1.
8. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 78, inv. 1, d. 246.
9. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 78, inv. 1, d. 246, f. 47-48.
10. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 78, inv. 1, d. 246, f. 313.
11. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 78, inv. 1, d. 246, f. 297.
12. Turnul de apă situat odinioară la intersecția actualelor străzi Vasile Alecsandri și Veronica Micle nu s-a păstrat până în prezent.
13. Адрес-календарь Одесского градоначальства на 1893 год. Одесса, 1892.
14. *Nota bene. К вопросу о водопроводе*. În: „Бессарабский вестник”. 1892, 23 декабря.
15. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 4, d. 158.
16. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 4, d. 158, f. 1.
17. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 4, d. 144, f. 32-32об.

Fig. 13. Turnul de apă nr. 1, astăzi (foto M. Șlapac).

18. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 4, d. 144, f. 33.

19. *Muzeul Național de Istorie a Moldovei*. F. Bernardazzi, exp. 19939-15. Scrisoarea pe blancheta primarului Chișinăului cu nr. 910 din 31 decembrie 1892 cu mulțumiri pentru jetonul comemorativ în cinstea deschiderii sistemului de alimentare cu apă al orașului.

20. Тень Банко. *Обывательское*. În: „Бессарабский вестник”. Одесса, 1892, 20 декабря.

21. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 78, inv. 1, d. 383, f. 1-1 об.

22. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 6, inv. 4, d. 144.

23. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 1404, inv. 1, d. 978, t. 2.

24. *Arhiva Națională a Republicii Moldova*. F. 3095, inv. 2-нт, d. 2000.

Sistemul de alimentare cu apă a Chișinăului în secolul al XIX-lea

Rezumat. În secolul al XIX-lea problema alimentării cu apă a Chișinăului era una prioritară. Chiar înainte de construcția sistemului de alimentare cu apă, principala sursă de apă era Fântâna orășenească. În 1834, din Odesa a fost invitat meșterul turc Ioan Suyolci care s-a ocupat de construcțiile necesare pe lângă Fântâna orășenească. Totuși la acea vreme toate problemele nu au fost rezolvate, iar gura principalei surse de apă era poluată în mod constant. În 1862 problema construcției sistemului de alimentare cu apă a Chișinăului a fost ridicată la ședința Dumei orășenești. Arhitectul-șef al orașului Alexandru Bernardazzi și inginerul Ludwig Fortini au realizat investigații pentru a găsi noi izvoare în Valea Buiucani. În anii '70 ai secolului al XIX-lea unii meșteri-fântânari și ingineri, printre care: Marcel Sourroubille, Von Eltz, Șevțov, Foss, Kogan, Metz, Durașov ș.a. au elaborat proiecte referitoare la construcția unui sistem de alimentare cu apă la Chișinău. În anii 1880 inginerii Altuhov și Sitenko au făcut noi propuneri, iar inginerul N. Leapunov și-a prezentat proiectul folosind apa din Fântână.

Și doar datorită eforturilor primarului Carol Schmidt construcția sistemului de alimentare cu apă a Chișinăului cu două turnuri de apă identice a fost finalizată în decembrie 1892, conform proiectului aprobat de Filiala Odesa a Societății Tehnice Imperiale Ruse. Inginerul Căilor de Comunicații Dimitri Diatkov a luat parte la lucrările de proiectare, fiind angajat ulterior ca supraveghetor tehnic. La construcția sistemului de alimentare cu apă au participat de asemenea arhitectii Alexandru Bernardazzi și Leopold Scheidewandt și inginerii E. Harris, M. Ozemblovski, K. Gasquet ș.a.

Până în zilele noastre a ajuns doar clădirea unui singur turn de apă, construită în stil eclectic (la colțul străzilor Alexei Mateevici și Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni), un valoros monument de arhitectură industrială și sediul Muzeului de Istorie al orașului Chișinău.

Cuvinte-cheie: Chișinău, Fântâna, sistemul de alimentare cu apă, turnul de apă, eclectică, Bernardazzi, Schmidt, Harris, Scheidewandt.

Chișinău Water-Supply System in the 19th Century

Abstract. In the 19th century the issue of water-supply system for Chișinău remained a top priority. Even before the construction of the aqueduct, the city Fountain was the main source of water. In 1834, the Turkish master Ioan Suyolci, invited from Odessa, completed the necessary constructions at the city Fountain. However, then all the problems were not solved, and the mouth of the main water source was constantly polluted. In 1862, the city Duma raised the issue of building the Chișinău water-supply line. The city architect Alexander Bernardazzi and the engineer Ludwig Fortini participated in the exploration for the opening of new wells in the Buiucani Valley. In the 70s of the 19th century some fountain masters and engineers, among which were Marcel Sourroubille, Von Eltz, Shevtsov, Foss, Kogan, Metz, Durasov and others, who proposed their projects for the construction of a water supply system in Chișinău. In the 1880s engineers Altukhov and Sytenko made new proposals, and engineer N. Lyapunov presented his project using Fountain's water.

But only thanks to the efforts of the city mayor Karl Schmidt, according to the project approved by the Odesa branch of the Russian Imperial Technical Society, the construction of the Chișinău water-supply system with two identical water towers was completed in December of 1892. The engineer of the Railway Communications Dmitry Dyatkov took part in the work design, later being hired as a technical supervision of its construction. Also, architects Alexander Bernardazzi and Leopold Scheidewandt and engineers E. Harris, M. Ozemblovsky, K. Gasquet and others took an active part in the construction of the water supply system.

At present, one of the two buildings of water towers, built in the eclectic style (at the corner of Alexei Mateevich and Metropolitan Gavriil Banulescu-Bodoni streets), has survived, which today is a valuable monument of industrial architecture and the residence of the Historical Museum of Chișinău.

Keywords: Chișinău, Fountain, water-supply system, water tower, eclecticism, Bernardazzi, Schmidt, Harris, Scheidewandt.